

Komentar in karta: 3/2

SLA V185.01 'gruntar'

Jožica Škofic

1. Gradivo

Za pomen 'lastnik grunta, velik kmet', knj. *gruntar* (*û*), je v narečjih najpogostejši leksem *gruntar* (z opombo »redko« v T109, T144, T156 in s pomenskimi pojasnili »ki ima planino« v T005, »večji kmet« v T008, »ima cel grunt« v T244 in »ima četrt grunta« v T248 (tu ob *podružniku*, ki ima »pol grunta«) ter »ti so imeli manj zemlje kot pavri« v T365, »ima zemljo« v T201 in »ima šume, ima zemljo« v T412); v T223 ima leksem novejši pomenski odtenek »tak kmet, ki si je veliko nagrabil«. Redkejšje so besedotvorne različice *gruntaš*, *gruntnar/gruntner* (z opombo »redko« v T109) in *gruntnar*.

Tem leksemom po pogostosti sledita poimenovanji *kmet* (z opombo »ima konje« v T377) in *paver* (z opombo »ki ima planino« v T005 in »ima strašno dosti grunta« v T366) – obe poimenovanji sta zapisani tudi v različnih besednih zvezah z levimi prilastki. Poimenovanje *kulak* ima v T404 opombi »prej« oz. »slabšalno«. Druga poimenovanja so manj pogosta in/ali zemljepisno razpršena: *kolon* v T085 ima opombo »gruntar je bil kolon, vendar jih v Kozani nikoli ni bilo«, *želar* v T370 ima opombo »posestnik brez konj«.

Za T082, T094, T101, T106, T161, T168, T300, T332 in T372 je v opombah zapisano, da tam pojma ali besede *gruntar* ne poznajo.

2. Morfološka analiza

Kmet < *(*kъmet*)-ъ ← rom. **komete* < lat. *comes*, rod. *comitis* 'spremljevalec, družabnik' (*K ≥ x* v T097, T148 in T180 (Ramovš 1924: 230))

velik(i) K//met < **vel-ik-ъ(-j-ъ)* (*kъmet*)-ъ ← **vel-ik-ъ* 'velik' (← **vel-ъ* 'velik') + **(kъmet)-ъ* (*K ≥ x* v T103, T117, T124 in T150–T151; // $\geq u$ v T080; // $\geq i$ v T081)

(ta) večji kmet < *(*t-)* *vęť-bj-ъ-j-ъ* (*kъmet*)-ъ ← *(*ta/*tъ/*tě/*tę* 'ta') + **vęť-bj-ъ* 'večji' + **(kъmet)-ъ*

bogat kmet < **bog-at-ъ* (*kъmet*)-ъ ← **bog-at-ъ* 'bogat' (← **bog-ъ* 'delež') + **(kъmet)-ъ*

dober kmet < **dobr-ъ* (*kъmet*)-ъ ← **dobr-ъ* 'dober' + **(kъmet)-ъ*

težak kmet < **težъ-bk-ъ* (*kъmet*)-ъ ← **težъ-a* 'teža' + **(kъmet)-ъ*

grobi kmet < **grъb-ъ-j-ъ* (*kъmet*)-ъ ← **grъb-ъ* 'hrapav, neraven, kriv' + **(kъmet)-ъ*

gorši kmet < **gorъ-bšъ-j-ъ* (*kъmet*)-ъ ← **gor-j-bšъ-j-ъ* (← **gorъ-bk-ъ* 'vroč' ← **gor-ě-ti* 'goreti') + **(kъmet)-ъ*

- močen kmet** < **moč-ьn-ь (kьmet)-ь* ← *moč-ь 'moč' + *(*kьmet*)-ь
- premožen kmet** < **per-mož-ьn-ь (kьmet)-ь* ← *per-moči ← **per-* 'skozi, prek, čez, k' + *moči (< *mog-ti) 'moči, zmoči, biti dovolj močan, sposoben' + *(*kьmet*)-ь
- topelšni kmet** < *(*topel*)-ьš-ьn-ь-j-ь (*kьmet*)-ь ← avstr. nem. *Doppel* 'par, dvojica' (po bav. nem. prehodu *d- > t-*) + *(*kьmet*)-ь
- Kmetavzar** < *(*kьmet*)-(avz)-ar-ь (*Km ≥ xm* v T149) (prim. Bajec 1950: 77)
- gospodar** < *gospod-ar-ь ← *gospod-ь 'gospod, gospodar'
- veliki gospodar** < **vel-ik-ь-j-ь gospod-ar-ь* ← *vel-ik-ь 'velik' + *gospod-ar-ь
- posestnik** < *po-sěs-t-ьn-ik-ь ← *po-sěs-t-ь (< *po-sěd-t-ь 'kar je zasedeno, zavzeto, pridobljeno v last') ← *po-sěs-ti 'zasesti' ← **po-* 'po' + *sěs-ti (< *sěd-ti 'sesti')
- veleposestnik** < **vel-e-po-sěs-t-ьn-ik-ь* ← *vel-ь 'velik' + *po-sěs-t-ь
- veljak** < *vel-ak-ь (< *vel-j-ak-ь) ← *vel-ь 'velik'
- (ta) bogati** < *(*t-*) *bog-at-ь-j-ь* ← (*ta/*ta/*tě/*tę 'ta') + *bog-at-ь
- bogatec** < *bog-at-ьc-ь
- bogatinec** < *bog-at-in-ьc-ь
- bogataš** < **bog-at-(aš)-ь*
- cel zemljak** < *cěl-ь zeml-ak-ь ← *cěl-ь 'zdrav, nepoškodovan' + *zeml-a 'zemlja'
- podružnik** < *po-druž-ьn-ik-ь ← **po-* 'po' + *drug-ь 'tovariš, prijatelj, sopotnik'
- gruNtar** < *(*grunt*)-ar-ь ← *(*grunt*)-ь ← srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' (*N ≥ 0* v T130)
- veliki gruntar** < **vel-ik-ь-j-ь (grunt)-ar-ь* ← *vel-ik-ь 'velik' + *(*grunt*)-ь
- gruntner** < *(*grunt*)-(n-er)-j-ь ← verjetno že nemška tvorjenka iz srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' (Šekli 2022: ustno)
- gruntnar** < *(*grunt*)-(n-ar)-j-ь ← verjetno že nemška tvorjenka iz srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' (Šekli 2022: ustno)
- gruntnjar** < *(*grunt*)-(n)-j-ar-ь ← verjetno že nemška tvorjenka iz srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' (Šekli 2022: ustno)
- gruntaš** < *(*grunt*)-(aš)-ь
- pura** < *(*pur*)-a ← stvnem. *gi-būro*, srvnem. *ge-būr(e)* 'sosed, sovaščan, kmet' (po bav. nem. prehodu *b- > p-*)
- cel pura** < **cěl-ь (pur)-a* ← *cěl-ь 'zdrav, nepoškodovan' + *(*pur*)-a
- paver** < *(*pavr*)-ь ← bav. nem. *Pauer* 'kmet' (nem. *Bauer* 'kmet')
- velik(i) paver** < **vel-ik-ь-j-ь (pavr)-ь* ← *vel-ik-ь 'velik' + *(*pavr*)-ь

- najtavečji paver** < **na-i-ta-veť-bj-b-j-b* (*pavr*)-*ṽ* ← *na 'na' + členica *-i* + **ta/*tṽ/*tě/*te* 'ta' + *veť-bj-b* (← *vel-b 'velik') + *(*pavr*)-*ṽ*
- bogat paver** < *bog-at-ṽ (*pavr*)-*ṽ* ← *bog-at-ṽ + *(*pavr*)-*ṽ*
- težki paver** < *tež-bk-ṽ-j-b (*pavr*)-*ṽ* ← *tež-a 'teža' + *(*pavr*)-*ṽ*
- pavrinjak** < *(*pavr*)-*iń-ak-ṽ* (< *(*pavr*)-*in-j-ak-ṽ*)
- birt** < *(*birt*)-*ṽ* ← srvnem. *wirt* 'gospodar'
- velik birt** < *vel-ik-ṽ (*birt*)-*ṽ* ← *vel-ik-ṽ 'velik' (← *vel-b 'velik') + *(*birt*)-*ṽ*
- virt** < *(*virt*)-*ṽ* ← nem. *Wirt* 'gospodar'
- hofovec** < *(*xof*)-*ov-bc-b* ← nem. *Hof* 'kmečka posest, dvor'
- želar** < *(*želar*)-*j-b* ← srvnem. *seller* (< *seldener, seldner*) 'kočar, najemnik, dninar' (> bav. nem. *Söller* 'kočar')
- pesicar** < *(*pesicar*)-*j-b* ← nem. *Besitzer* 'lastnik' (po bav. nem. prehodu *b- > p-*)
- grospezicer** < *(*grospezicer*)-*j-b* ← nem. *Großbesitzer* 'veleposestnik' (po bav. nem. prehodu *b- > p-*)
- kajžar** < *(*kajž*)-*ar-ṽ* ← *(*kajž*)-*a* ← bav. nem. *Kaise, Kaische, Keische* (pred prehodom srvnem. *ž > š*)
- (ta) veliki kontadin** < (**t-*) *vel-ik-ṽ-j-b* (*kontadin*)-*ṽ* ← (**ta/*tṽ/*tě/*te*) + *vel-ik-ṽ 'velik' + furl. *contadin*, it. *contadino* 'kmet'
- bogat kontadin** < *bog-at-ṽ (*kontadin*)-*ṽ* ← *bog-at-ṽ + *(*kontadin*)-*ṽ*
- kolon** < *(*kolon*)-*ṽ* ← furl. *colon*, it. *colono* 'kmet, najemnik'
- bakan** < *(*bakan*)-*ṽ* ← furl. *bacan* 'posestnik'
- gazda** < *(*gazd*)-*a* ← hrv. *gazda* 'gospodar'
- veliki gazda** < *vel-ik-ṽ-j-b (*gazd*)-*a* ← *vel-ik-ṽ 'velik' (← *vel-b 'velik') + hrv. *gazda* 'gospodar'
- kulak** < *(*kulak*)-*ṽ* ← rus. *kulak* 'premožen kmet', 'stiskač, oderuh'

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *pesicar* v T015, *virt* v T043, *kolon* v T085, *kajžar* v T197, *veljak* v T234, *podružnik* v T248, *grospezicer* v T360, *hofovec* v T035 in *želar* v T372.

Kot enkratnica z *bogat-* je kartiran leksem *bogatinec* v T295.

Kot enkratnica s *-posestnik* je kartiran leksem *veleposestnik* v T368.

Kot enkratnica z *grunt-* je kartiran leksem *gruntjar* v T313.

Kot enkratnica z *pavr-* je kartiran leksem *pavrinjak* v T383.

Kot enkratna besedna zveza je kartiran leksem *cel zemljak* v T233.

Kot enkratne besedne zveze s *kmet* so kartirani leksemi *gorši kmet* v T077, *premožen kmet* v T112, *močen kmet* v T116, *težak kmet* v T230 in *grobi kmet* v T414.

Kot enkratna besedna zveza z *gospodar* je kartiran leksem *veliki gospodar* v T384.

Kot enkratna besedna zveza z *gruntar* je kartiran leksem *veliki gruntar* v T220.

Kot enkratne besedne zveze s *paver* so kartirani leksemi *bogat paver* in *najtavečji paver* v T055 ter *težki paver* v T383.

Kot enkratna besedna zveza z *birt* je kartiran leksem *velik birt* v T329.

Kot enkratna besedna zveza z *gazda* je kartiran leksem *veliki gazda* v T399.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so s simbolom za komentar kartirani leksemi *gruntar* v T043, T155 in T316, *gruntner* v T109, *kmet* v T169, *velik kmet* v T097 in T202, *topelšni kmet* v T414, *posestnik* v T386, *paver* v T310 ter *želar* v T370.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T082, T094, T101, T106, T161, T168, T300, T332 in T372.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V181.01 *kmet* (3/1), V186.01 *bajtar* (3/3), V293.01 *kmetija* (2/1), V129B.01 *slaba hiša* (2/3); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Gruntar je izraz za osebo, najpogosteje moškega, ki ima ali je imel v lasti večje površine obdelovalne zemlje in gozda. Gruntar je (bil) lastnik velike kmetije, ki se je v fevdalni dobi imenovala tudi *huba* in je v našem prostoru zavzemala okrog 12 ha obdelovalne zemlje, tj. toliko, da je na njej lahko preživela ena družina.

V nekaterih vzhodnih delih osrednje Slovenije se je beseda *gruntar* obdržala predvsem kot oznaka za nadpovprečno premožnega kmeta, mlinarja, žagarja in trgovca z lesom, ki je bil lahko lastnik ne le obsežnih gozdov in obdelovalne zemlje, ampak tudi več stanovanjskih in različnih gospodarskih poslopij. Njihove velike hiše so bile največkrat zidane iz kamna in apna, ki so jih prej kot drugi manj premožni posestniki, srednji in mali kmetje, prekrivali s skrilom in z žgano opeko. Velike gruntarske hiše so bile značilne za gospodarsko razvitejša območja, zlasti za Gorenjsko in tudi za nekatera območja Štajerske. Vidne in v prvotni podobi zadovoljivo ohranjene gruntarske posesti, predvsem pa njihove stanovanjske in gospodarske stavbe so od 80. let 20. stoletja tudi predmet spomeniškovarstvenih obravnav. Nekatero gruntarske domačije so zgledno obnovljene in so pomemben del krajevnih turističnih zanimivosti ter predmet pogostih strokovnih in znanstvenih obravnav. Prim. še etnološko pojasnilo k V181.01 *kmet* (3/1).

Prim.: Baš 1967; Baš 1974; Bogataj 1978; Bogataj 1982; Bogataj 1996; Melik 1936; Ravnik 1996; Sedej 1983; Sedej 1989; SEL 2004; Umek 1970; Vilfan 1970